

- imeni A.S. Makarenka, 5(23), 196–205 [in Ukrainian].
- Hura, O.I. (2008). Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia psykholohopedagogichnoi kompetentnosti vykladacha vyshchoho navchalnogo zakladu v umovakh mahistratury: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04 [Theoretical and methodological bases of formation of psychological and pedagogical competence of a teacher of a higher educational institution in the conditions of a master's degree]. Zaporizhzhia, 560 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» 01.07.2014 № 1556-VII. (2014) [Law of Ukraine «On Higher Education» 01.07.2014 № 1556-VII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro osvitu» 05.09.2017 № 2145-VIII (2017) [Law of Ukraine «On Education» 05.09.2017 № 2145-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
- Nykorak, Ya. (2017). Naukovo-doslidnytska kompetentnist maibutnikh pedahohiv humanitarnoho profilii: funktsionalno-zmistovyi aspekt [Research competence of future teachers of the humanities: functional and semantic aspect]. *Hirska shkola Ukrainskykh Karpat*, 17. URL: http://mountainschool.pu.if.ua/sites/default/files/Issue_17/47.pdf [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Derzhavnogo standartu pochatkovoї zahalnoi osvity. Postanova Kabinet Ministriv Ukrainy 21.02.2018 № 87 (2018) [On approval of the State standard of primary general education. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine 21.02.2018 № 87]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

УДК 272/273"XX":37.015.31-053.67

DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(21\).2022.125-134](https://doi.org/10.35387/od.1(21).2022.125-134)

Харевич Іван Іванович –
префект-секретар Івано-
Франківської духовної семінарії
ім. свцмч. Йосафата УГКЦ,
аспірант ІПООД імені Івана
Зязюна НАПН України

Kharevych Ivan – *Prefect-
Secretary of Ivano-Frankivsk
Spiritual Seminary of St. Josafat
UGCC, Post-graduate Student of
the Ivan Ziazium Institute of
Pedagogical and Adult Education
of the NAES of Ukraine*

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0531-3308>

E-mail: kharevych.i@gmail.com

РОЛЬ СУЧАСНОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ Й ЕТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДІТЕЙ, МОЛОДІ ТА ДОРΟΣЛИХ

Анотація. В оглядовій статті проаналізовано вплив католицької Церкви на сучасне формування морально ціннісних та етичних орієнтирів молоді. На основі Декларації про християнське виховання II Ватиканського Собору католицької Церкви представлено теоретичні аспекти формування сучасної молоді від народження та формування у першій виховній спільноті – сім'ї, і закінчуючи вищими начальними закладами, в

яких моральність та її принципи виступають як здатність людини діяти, думати і відчувати відповідно до своїх духовних зачатків. Розглядається сутність понять «духовність», «моральність», «духовно-моральні цінності», ретрансляція яких у освітньому процесі повинна сприяти становленню особистості, а також має визначатися виходячи з критеріїв духовного спрямування її життєдіяльності та у контексті забезпечення її розвитку на гуманоцентричних та соціоцентричних засадах прийнятих у суспільстві. Обґрунтовується актуальність та необхідність підготовки здобувачів вищої освіти у галузі 041 «богослов'я» функції яких суттєво розширилися внаслідок багатьох чинників. Визначено теоретичні та практичні аспекти богословської освіти в Україні її виклики та завдання в сучасному суспільстві. Вищу освіту богословського спрямування подано, як необхідність теперішнього часу в умовах наукової, інформаційної та технологічної революцій. Охарактеризовано основні напрями виховання священнослужителів-богословів: загальнолюдський, духовний, інтелектуальний і душпастирський, допомогу в осяганні яких може надати психолого-педагогічна підготовка. Дані напрями становлять невід'ємну складову виховання студентів-богословів. Автор статті переконує у необхідності розвитку системи цінностей сучасного молодого покоління на основі духовних та моральних орієнтирів, основу яких становить інтегрована здатність особистості, яка виявляється у потребі жити, творити у відповідності з ідеалами істини, добра, краси. Духовність та моральність розглядається як показник людських взаємовідносин, морально-естетичної та громадянської позиції, здібності до співчуття, співпереживання, милосердя.

Ключові слова: духовно-моральні цінності; загальнолюдська цінності; богословська освіта, католицька освіта, священниче виховання.

Kharevych Ivan

THE ROLE OF THE MODERN CATHOLIC CHURCH IN FORMING MORAL-VALUE AND ETHICAL ORIENTATIONS OF CHILDREN, YOUTH AND ADULTS

Annotation. In this article it is researched an influence of the Catholic Church over current formation of moral-value and ethical orientations of the youth. Basing on the Declaration about Christian education, published by the Second Vatican Council, this article has presented theoretical aspects of the formation of modern youth: from the birth and formation in the first educational community – family, till higher education institutions, where morality and his/her fundamentals are possibility for a person to act, think and feel according to the spiritual grounds. Also in this article it is considered the essence of such concepts: «spirituality», «morality», «spiritual-moral values», relying on those in the educational process should facilitate the formation of a personality and should be determined basing on criterias of the spiritual direction of one's vital activity and in the context of providing the growth on humanocentric and sociocentric grounds accepted in the

society. Furthermore, there is sustained the actuality and necessity of the preparation of students in the field 041 «Theology», whose functions became significantly wider as a result of many factors. Moreover, this article determined the theoretical and practical aspects of theological education in Ukraine, its challenges and tasks in the modern society. Higher Education of the theological direction is presented as necessity at the present time in the conditions of scientific, informational and technological revolution. Also here are determined the main directions of the education of priests-theologians: universal, spiritual, intellectual and pastoral. Psychological and pedagogical preparation can support obtaining the mentioned directions. Those directions are an integral part of theological students' education. Author of this article convinces us in the necessity of the growth of system of modern youth's values basing on spiritual and moral orientations that are based on integrated ability of a personality manifesting in a need to live, create in accordance to ideals of truth, kindness and beauty. Spirituality and morality are considered as an indicator of human relationships, moral-ethical and citizenship position, ability to compassion, empathy and mercy.

Key words: spiritual-moral values; human values; theological education; catholic education; priest education.

Постановка проблеми, її актуальність. Як зазначено в аналітичній записці Центру суспільних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень (Токман, 2021), Україна є конфесійно плюралістичною країною з вираженим домінуванням християнства, серед напрямів і течій якого, першість належить православ'ю. У висновках означеної публікації йдеться про сукупність проблем, які потребують нагального вирішення. Серед найбільш вагомих з них слід назвати необхідність удосконалення концептуальних засад розвитку державно-конфесійних відносин; створення законодавчого унормування статусу інституту військового капеланства; вирішення ситуації з утисками та дискримінацією прав віруючих на тимчасово окупованих територіях України (Токман, 2021, с. 6). На нашу думку, важливе значення серед інших нагальних проблем має питання посилення ролі сучасної православної церкви у формуванні морально ціннісних та етичних орієнтирів молоді, для вирішення якого доцільно посилити окремі складові богословської (теологічної) освіти, зокрема її психолого-педагогічну складову. Підтвердження цієї точки зору знаходимо у В. Поповича (2014), на думку якого сучасна система богословської освіти в Україні знаходиться в стадії реформування, яке відбувається у декількох напрямках (реформування самої системи духовної освіти – наближення до європейських стандартів освіти; взаємодія із світською системою вищої освіти, інкорпорація богословської спеціальності в світські вищі навчальні заклади, створення кафедр богослов'я і богословських факультетів; вирішення проблеми визнання дипломів і ступенів вищих духовних закладів освіти в Україні, тобто інтеграція в національну систему вищої освіти).

Богословська (теологічна) освіта – система освіти фахівців у сфері богослов'я. Основна мета богословської освіти – професійна підготовка священнослужителів релігійних організацій, фахівців-богословів, викладачів

богословських дисциплін у духовних навчальних закладах різного типу і рівня. Основу богословської освіти становить богослов'я або його синонім «теологія». Вищу богословську освіту в Україні надають богословські (теологічні) факультети вищих навчальних закладів або спеціальні духовні навчальні заклади, наприклад духовні семінарії чи академії. Середню богословську освіту можна здобути на богословських (теологічних) курсах при вищих навчальних закладах або у спеціальних духовних навчальних закладах, зокрема у семінаріях і духовних академіях.

Наприкінці ХХ століття духовні та інтелектуальні виміри українського суспільства істотно змінилися. У зв'язку з цим важливе місце в богословській освіті відводиться пізнанню особливостей життя в нинішній цивілізації з її секулярною та плюралістичною природою. Таким чином, «вихованці, пізнавши як слід характер сьогоднішніх часів», відповідно можуть підготувитися до «розмови з людьми свого часу» (Декрет, 2014). При цьому треба взяти до уваги, що секулярний характер держави й суспільних процесів є для богослов'я викликом і спонукою водночас. Так, з одного боку, він створює певні труднощі перед богословськими інституціями, змушуючи їх у своїй діяльності долати певний опір суспільства. З іншого боку, сприяє зосередженості богословської освіти на проблемах духовного виміру людини і на значенні його в житті суспільства загалом. Також потрібно відзначити, що плюралістичний характер політичного, релігійного та громадського життя в Україні спонукає богословські інституції будувати сучасну богословську освіту на принципах релігійної свободи, змагальності й толерантності.

В умовах наукової, інформаційної та технологічної революцій, що властиві цивілізації нашого часу, богословська освіта повинна мати потужний академічний вимір. Критична наукова рефлексія та міждисциплінарний діалог допоможуть богослов'ю, а через нього й Церкві загалом, гідно зустріти інтелектуальний виклик нашої доби. Разом з тим нинішні академічні та світоглядні системи самі повинні стати об'єктами критичного богословського осмислення (Концепція, 2000).

Актуальність порушеної проблеми пояснюємо сукупністю чинників. По-перше, згідно постанови кабінету міністрів України від місяця вересня 2015 р. спеціальність 041 «богослов'я» було затверджено в перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. По-друге, станом на сьогодні істотно розширилися професійні функції богословів в Україні, котрі спонукають внесення змін у процес навчання, зокрема посилення уваги до формування психолого-педагогічних компетентностей, яких вимагають сучасні реалії. По-третє, професійна діяльність богослова – це безперервне удосконалення праці, пошук нових форм і методів навчання і виховання, на який орієнтують основні напрями модернізації освіти; уміння вибудувати концептуальні засади педагогічних нововведень, які включають діагностику, прогнозування, корекцію й рефлексію дій. Майбутній богослов має активно й професійно брати участь у формуванні морально ціннісних та етичних орієнтирів молоді.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти православної богословської освіти досліджувалися за

різними напрямками, зокрема: історичний аспект православної освіти (О. Токарєва, В. Пашенко, М. Талалай, Г. Степаненко, В. Липинський, В. Денисенко, М. Разіна та ін.); проблеми православної богословської освіти (митрополит Іларіон (Г. Алфєєв), архієпископ Антоній (І. Паканич), П. Балог, архимандрит Віктор (Бєдь), Ю. Кальниш, А. Кислий, О. Панасенко та ін.); сучасний стан і перспективи розвитку православної освіти (А. Кислий, А. Панасенко, М. Лагодич, А. Колодний, М. Закович, І. Метлік та ін.).

Основи духовно-морального виховання були предметом осмислення філософів В. Соловйова, М. Бердяєва, М. Лосського, П. Юркевича та ін. Духовні основи життя цілого суспільства досліджували А. Улєдов, С. Франк; природу впливів християнства на мораль і духовне життя особистості вивчали А. Гусейнов, С. Кримський, О. Рогова. Соціальні проблеми духовності та моралі висвітлені у працях А. Коршунова, В. Монтанова, Р. Охрімчук. Тема духовного виховання підрастаючого та молодого покоління стала центральною в працях відомих вітчизняних педагогів Г. Ващенко, М. Корфа, І. Огієнка, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Зазначені наукові дослідження свідчать про те, що в Україні накопичено певний досвід з формування духовно-моральних цінностей серед молоді.

Мета статті – проаналізувати вплив сучасної католицької Церкви на формування морально ціннісних та етичних орієнтацій дітей, молоді та дорослих.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування в Україні відкритого суспільства та входження держави у глобальні процеси нинішньої цивілізації спонукають українське богослов'я відшукати правильне співвідношення духу Традиції та її історичних форм. Дух Традиції є визначальним параметром ідентичності й через те має пронизувати всі епохи. Через пізнання «ознак часу» богослов'я стає зрозумілим сучасному суспільству, вчиться говорити зрозумілою йому мовою й таким чином здобуває певні можливості для впливу на нього. Через осягнення власної Традиції сучасне українське богослов'я набуває віросповідної тягlostі та історичної життєдайності. Тут під Традицією розуміємо богословські надбання Отців Церкви, літургійне життя, духовні здобутки й досвід землі від періоду хрещення України-Руси через розквіт українського богослов'я Києво-Могилянської доби й аж до духовної жертви мучеників Церкви.

Зазначимо, що особливості релігійних процесів в Україні роблять необхідним екуменічний вимір богословської освіти. Цей вимір формується як через вивчення сучасних моделей екуменізму у вигляді окремого предмета, так і через з'ясування екуменічної перспективи під час викладання всіх інших богословських предметів, зокрема еклєзіології та місіології. Основною метою цього є уточнення власного місця і наміру Української Церкви в прямуванні до єдності.

Особливістю нинішнього етапу політичного життя України є загальна криза політичних доктрин різного ідеологічного спрямування. У цих мінливих умовах богословська освіта орієнтується не на тимчасові особливості тих чи інших ідеологічних систем, а на кращі традиції українського богослов'я та

пізнання тих обставин, за яких можливе забезпечення вільного розвитку людини й пошанування її гідності. Богослов'я покликає дати українському суспільству основу для духовного наповнення домінуючих сьогодні ідеологічних та світоглядних парадигм.

У комуністичний і посткомуністичний періоди українське суспільство пережило глибоку травму. Ця травма призвела до великого розчарування народу, зневіри у високих ідеалах, занепаду почуття громадянськості та моральних принципів. Тому перед богословською освітою стоїть завдання повернути занедбаній і розгубленій людині розуміння спасительної сили Втіленого Слова й жертвовного ідеалізму. На зміну нинішньому періоду корумпованості, очерствіння душ і загального приниження людини має прийти осмислена богослов'ям культура солідарності й ненасильства, гуманізму, гідності й прав людини.

Ставлячи перед собою такі завдання, богослов'я орієнтується на людей доброї волі (особливо молодь), які, всупереч нинішнім тенденціям до втрати моральності, нарощують свій духовний потенціал і зуміють об'єднатися довкола духовного скарбу живого Передання і збереженого ним вогника надії. На думку І. Беха, Духовні орієнтири мають пронизати навчальний процес на всіх його вікових етапах (Бех, 2018).

Раціоналізація богослов'я – процес, який у другому християнському тисячолітті зазнав поступового розвитку, – призводить до втрати богослов'ям істотного моменту: інтуїтивного, споглядального аспекту пізнання, суттю якого є Богочитання. За недостачі особистого спілкування з Правдою людина приречена лише на часткове, аспектівне пізнання. Знання, здобуті раціонально-дискурсивним шляхом, у міру нагромадження все більше розпоршуються. Здобутки науки і техніки, вияви сили раціонального мислення, не будучи поєднані з одночасним духовним подвигом, дезінтегрують особу людини і стандартизують її. Тому й богословська освіта не може бути простим нагромадженням знань, а мудрістю, скеруванням їх на правду і добро.

Привернемо увагу до II Ватиканського, або ж XXI Вселенського собору Католицької церкви, відкритого за ініціативи папи Івана XXIII у 1962 р. Він тривав до 1965 р. (за цей час було обрано нового папу, Собор закrywся вже за папи Павла VI). На Соборі було ухвалено низку важливих документів, що стосуються церковного життя – 4 конституції, 9 декретів і 3 декларації. Зазначимо, що в роздумах Священного Вселенського Собору Католицької Церкви важливе місце займає питання про вагомість виховання в житті людини та зростання його впливу на сучасний суспільний прогрес. І справді, виховання молоді, а також постійне навчання дорослих у наш час стає дедалі як легшим, так і необхіднішим. Бо люди, повніше усвідомлюють свою гідність і свої обов'язки, бажають брати активну участь у суспільному житті, особливо економічному й політичному, а дивовижний прогрес техніки та наукових досліджень і нові засоби суспільної комунікації дають можливість людям, які мають щораз більше вільного від праці часу, легше долучатися до інтелектуальних, духовних та культурних надбань, взаємно вдосконалюватися завдяки тіснішим суспільним та міжнародним зв'язкам. II

Ватиканський собор проголошує деякі основні засади християнського виховання, зокрема шкільного, а саме: «Оскільки батьки дали життя своїм дітям, вони мають вагомий обов'язок їх виховувати, тож слід їх визнати першими й головними вихователями. Отже, на батьках лежить завдання – створити в сім'ї таку атмосферу, оживлену любов'ю й пошаною до Бога і людей, яка сприяла б повноцінному особистому й суспільному вихованню дітей. Тому сім'я є першою школою суспільних чеснот, яких потребує кожна спільнота» (Декларація, 1995).

Серед усіх засобів виховання особливе значення має школа, яка в силу своєї місії не тільки дбає про розвиток інтелектуальних здібностей, а й формує здатність виносити правильні судження, вводить у царину культури, успадковану від минулих поколінь, плекає чуття цінностей, готує до професійного життя. Присутність Церкви у шкільній сфері виявляється передусім через католицьку школу. Вона не менше, ніж інші школи, має на меті культурне й гуманне виховання молоді. Її особливе завдання є створити у шкільній спільноті атмосферу, оживлену духом свободи й любові, допомагати підліткам, щоб вони розвивали власну особистість. Отже, католицька школа у наших обставинах зберігає свою вагомість, оскільки має бути великою підмогою для здійснення місії Народу Божого і прислужитися діалогові між Церквою та людським суспільством для їхнього взаємного блага. При заснуванні католицьких шкіл і керуванні ними треба враховувати також потреби сучасного світу. Тому, сприяючи розвиткові початкових і середніх шкіл, які закладають основи виховання, треба високо цінувати й ті школи, які в умовах сьогодення є особливо потрібними, а саме професійні і технічні школи, інститути для освіти дорослих, для плекання соціальної допомоги, зокрема для тих людей, які через природні вади потребують особливої опіки, а також школи, де вчителі отримували б підготовку до релігійного навчання та інших форм виховання.

Церква також пильно дбає про заклади вищої освіти, особливо університети та факультети. Передусім у тих ЗВО, які залежать від неї, вона прагне, щоб кожна дисципліну вивчали відповідно до її засад, методів і свободи наукових досліджень, щоб можна було досягати глибшого розуміння цих дисциплін. Католицька Церква наполегливо рекомендує розвивати католицькі університети й факультети, доцільно розміщені в різних частинах світу, щоб вони відзначалися не кількістю студентів, а науковим рівнем. Доступ до навчання в них нехай буде легким для тієї молоді, що подає великі надії, навіть якщо вони не мають значних матеріальних статків.

Виховання та формування моральних якостей особистості на основі загальнолюдських цінностей, гармонізації особистості, її інтелектуальної та емоційної сфер постає важливим завданням сучасної освіти та релігії. Але слід не забувати про те, що моральне виховання є невід'ємною частиною педагогічного процесу, воно здійснюється в усіх сферах життєдіяльності людини, починаючи із її народження, та впливає на поведінку в усіх сферах життя. Така моральна самосвідомість здатна до набуття смислу життя, який далеко виходить за межі власного кінцевого буття (Бех, 1998, с. 10)

22 жовтня 2021 р. глава УГКЦ проголосив документ «Підготовка

кандидатів до священства в УГКЦ з урахуванням викликів та особливостей сучасної культури». Напрями, викладені в цьому документі, мають за основу базові джерела християнства та різні церковні документи, які подають норми та вимоги Церкви щодо виховання священників. У цьому документі окреслено напрями підготовки кандидатів до священства в УГКЦ згідно з чотирма найважливішими вимірами священничого виховання: загальнолюдським, духовним, інтелектуальним і душпастирським. Невід'ємною рисою священничої виховної програми є інтеграція цих чотирьох вимірів.

Напрями для священничого виховання в УГКЦ були опрацьовані у відповідь на заклик до церковної віднови, який проголосив святої пам'яті папа Іван Павло II у своєму Апостольському листі «*Oriente lumen*» («Світло Сходу», 1995), заохочуючи католиків бути вірними святей і древній традиції Церков Сходу та зберігати її як органічну складову церковного спадкоємства. Ці напрями тепер осучаснюються у світлі рекомендацій пап Венедикта XVI та Франциска (Підготовка, 2021).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Молодь сьогодні – найважливіший інтелектуальний, культурний і професійний резерв українського суспільства, від якості життя і розвитку якого залежить доля України. Величезну роль у тому, чи зможе нинішнє молоде покоління взяти на себе відповідальність за долю країни, а, значить, зберегти українську державу як державну й соціокультурну цілісність, відіграє соціально-моральна позиція молоді – сукупність соціальних установок, морально-етичних принципів і ціннісних орієнтацій молодих людей. Соціально-моральна позиція, складаючись у свідомості індивіда в ході соціалізації та виховання, регулює поведінку людини, визначаючи її життєві стратегії – життєві цілі та засоби їх досягнення. Моральність і її принципи виступають як здатність людини діяти, думати і відчувати відповідно до своїх духовних зачатків; це способи і прийоми передачі зовні свого внутрішнього духовного світу. Якщо духовність – це те, чим і заради чого ми живемо і діємо, то моральність – це те, як ми живемо і діємо. Змістовність задає духовність, правила і способи дій – моральність (Горностай & Титаренко, 2006, с. 145).

Духовність, її засади пов'язані з сенсом, призначенням людини, її ціннісними орієнтирами, цілями. Це те, що вище матеріального, біологічного, тілесного, і є тією властивістю особистості, яка виражає здатність людини усвідомлювати своє «я» і місію свого існування, а також порівнювати їх з моральними законами життя і діяти відповідно до них. Духовні почуття надають людині присутність внутрішньої і зовнішньої свободи, особистої гідності, відповідальної суб'єктивної позиції. Духовність і моральність існують в нероздільному єднанні, що надає можливість формувати цілісну і гармонійну особистість. Таким чином, моральне виховання стає найбільш успішним з урахуванням національно-регіональних, соціокультурних особливостей для розвитку творчої активності молоді, а також включення її у соціально-значущі справи, що мають культурну та духовно-моральну цінність (Помиткін, 2005, с. 121).

Цінності разом із соціальними нормами складають основу засвоєння

людиною соціального досвіду, який є важливим аспектом соціалізації. Саме ціннісні орієнтації як найважливіші елементи структури особистості, що діють як на рівні свідомості, так і на рівні безсвідомих процесів, визначають змістовну сторону направленості, вибірковість поведінки, детермінують її мотивацію, впливають на стиль людського мислення і життя. Виступаючи як стійка система, вони включають, крім переконань, нахилів, і духовні засади, і моральні принципи. В процесі соціалізації вони стають обов'язковим фактором розвитку особистості, формування її світогляду.

Перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо зосередження уваги на вивченні умов для зростання та вдосконалення особистості, що передбачають удосконалення морально-етичного виховання та формування духовних якостей молодого покоління, які постають одним з головних завдань освіти та релігії та базуються на загальнолюдських цінностях.

Список використаних джерел

- Бех, І. Д. (1998). Особистісно зорієнтоване виховання : науковий посібник. Київ, Україна: ІЗМН.
- Бех, І. Д. (2018). Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ-Чернівці, Україна: Букрек.
- Горностаї, П., Титаренко, Т. (2001). Психологія особистості : словник-довідник. Київ, Україна: Рута.
- Декларація про християнське виховання «Gravissimum educationis»: Документи II Ватиканського собору: Конституції, декрети, декларації. (2020). Львів, Україна: Свічадо.
- Декрет про священницький вишкіл «Optatam totius»: Документи II Ватиканського собору : Конституції, декрети, декларації (2020). Львів, Україна: Свічадо.
- Помиткін, Е. О. (2005). Психологія духовного розвитку особистості: монографія. Київ, Україна: Наш час.
- Попович, В. (2014). Сучасна православна богословська освіта в Україні : проблеми модернізації і реформування. Релігія та соціум, 3-4 (15-16). URL: [http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/vup3-4\(15-16\)/21.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/vup3-4(15-16)/21.pdf)
- Концепція богословської освіти в Україні. (2000). URL: [//theologia.ucu.edu.ua/uk/misija-kafedry/koncepcija-bogoslovskoj-osvity](http://theologia.ucu.edu.ua/uk/misija-kafedry/koncepcija-bogoslovskoj-osvity)
- Підготовка кандидатів до священства в Українській Греко-Католицькій Церкві з урахуванням викликів та особливостей сучасної культури (2021). URL: <https://synod.ugcc.ua/data/pidgotovka-kandydativ-do-svyashchenstva-v-ukraynskiy-greko-katolytskiy-tserkvi-z-urahuvannyam-vyklykiv-ta-osoblyvostey-suchasnoy-kultury-7190/>
- Токман, В.В. (2021). Релігійно-церковна динаміка в Україні: особливості 2021 року. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-11/religiina-dynamika_01112021.pdf

References (translated and transliterated)

- Bekh, I. D. (1998). *Osobystisno zoriientovane vykhovannia* [Education orientated on personality]: naukovyi posibnyk. Kyiv, Ukraina: IZMN [in Ukrainian].
- Bekh, I. D. (2018). *Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnosti* [Personality on the way to spiritual values]: monohrafiia. Kyiv-Chernivtsi, Ukraina: Bukrek [in Ukrainian].
- Hornostai, P., Tytarenko, T. (2001). *Psykhohohiia osobystosti* [Psychology of personality]: slovnyk-dovidnyk. Kyiv, Ukraina: Ruta [in Ukrainian].
- Deklaratsiia pro khrystyianske vykhovannia «Gravissimum educationis»: Dokumenty II Vatykanskooho soboru: Konstytutsii, dekreti, deklaratsii (2020) [Declaration on Christian education «Gravissimum educationis»: Documents of the II Vatican Council: Constitutions, decrees, declarations Declaration about christian education]. Lviv, Ukraina: Svichado [in Ukrainian].
- Dekret pro sviashchenytskyi vyshkil «Optatam totius»: Dokumenty II Vatykanskooho soboru: Konstytutsii, dekreti, deklaratsii (2020) [Decree on priestly education «Optatam totius»: Documents of the II Vatican Council: Constitutions, decrees, declarations]. Lviv, Ukraina: Svichado [in Ukrainian].
- Pomytkin, E. O. (2005). *Psykhohohiia dukhovnoho rozvytku osobystosti* [Psychology of spiritual development of personality]: monohrafiia. Kyiv, Ukraina: Nash chas [in Ukrainian].
- Popovych, V. (2014). *Suchasna pravoslavna bohoslovska osvita v Ukraini: problemy modernizatsii i reformuvannia* [Modern orthodox theological education in Ukraine: problems of modernization and reformation]. *Relihiia ta cotsium*, 3-4 (15-16). URL: [http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/Vup3-4\(15-16\)/21.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/Vup3-4(15-16)/21.pdf) [in Ukrainian].
- Kontseptsiiia bohoslovskoi osvity v Ukraini (2000) [Conception of theological education in Ukraine]. URL: [//theologia.ucu.edu.ua/uk/misija-kafedry/konceptcija-bogoslovskoji-osvity](http://theologia.ucu.edu.ua/uk/misija-kafedry/konceptcija-bogoslovskoji-osvity) [in Ukrainian].
- Pidhotovka kandydativ do sviashchenstva v Ukrainiskii Hreko-Katolytskii Tserkvi z urakhuvanniam vyklykiv ta osoblyvostei suchasnoi kultury (2021) [Preparation of candidates for the priesthood in Ukrainian Greek Catholic Church considering challenges and features of modern culture]. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/pidgotovka-kandydativ-do-svyashchenstva-v-ukrayniskiy-greko-katolytskyiy-tserkvi-z-urakhuvannyam-vyklykiv-ta-osoblyvostey-suchasnoy-kultury-7190/> [in Ukrainian].
- Tokman, V.V. *Relihiino-tserkovna dynamika v Ukraini: osoblyvosti 2021 roku* (2021) [Religious and church dynamics in Ukraine: features of 2021]. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-11/reliigiina-dynamika_01112021.pdf [in Ukrainian].